

Кроп

ISSN 0207-6543

1995

УЛБАШЛАНЫ АХМАДИЯ

СОЛТАНЧЫКЪ

Эрттенликде кюн чыгып,
Къаялагъа къакъгъанча,
Къаяны акъ ёшюнюн
Кюн таякъ жарытханча,

Солтанчыкъ ышарады
Анасыны къойнунда,
Къууанчлы къумакълайды
Анасыны бойнундан.

Бучукъну ышаргъаны,
Тобукъланып баргъаны,
Сау юйюрге къууанчды,
Аппасына жубанчды.

1957 ж.

Жангы Жылгъа къууанмагъан ким барды! Уллу-гитче да, жашчыкъла-къызчыкъла да, анга жарыкъ тюбей, уллу къууанч этедиле.

Бойнагъ а бир жанында къалады. "Хар ким да кёк назычыкъны, омакъ назычыкъны, кими бутакъларына къонуп, кими бийигине ёрлеп, кими тюбюнде тохтап, жыр айтадыла, теп-сейдиле, къууанадыла, саугъала да аладыла. Сен а арбазны сакъла да тур..." Аллаила эдиле Бойнакъны мудах сагъышлары. Бюгюн ойнай-ойнай жаугъан къар да къууандыралмайды аны.

Алгын ол, "къар гебенеклени" тутаман ден, секирип-секирип, аузун да ачханлай, къуйругъун да булгъай, къалай зауукълу ойнаучу эди! Энди уа ойнамайды, кёк назы жасалып тургъан жарыкъ отоуну терезесине мудах къарайды. Анда уа - дауур, кюлкю, оюн...

Разиятчыкъ назыны жасай келди да, жылтырауукъ илляуланы ичинде къоянчыкъны, айыучукъну, тюлкючюкню да тапды. Кючюкню уа тапмады. Илляула туруучу ящикни тёрт да мойююнине къарады, къармады - тапмады.

Къызчыкъ, не этерге билмей, абызырады: кючюк болмай а къалай? Алайлай, къызчыкъны эсине Бойнакъ тюшю. Ол терк окъуна эшикте чабып чыкъды да: "Бойнакъ! Бойнакъ!" - деп, бир эви кере къычырды. Бойнакъ аны аллына чабып келгенлей а, экиси да бирге юйте кирдиле. Къызчыкъ ниетин ангылатды. Былай да былай, назычыкъгъа кючюк керекди дегенни айтды.

Бу жаныуарланы, хайыуанланы ичинде тынчыкъны, тюзлюкню сакълар ючюн ышангылы къалауур керек эди да, Бойнакъ ол жууаплы борчун айыпсыз тамамлап турду. Сабийле уа бары да анга ыразы болдула. Бирер татлы зат къапдырдыла. Бойнакъны уа къуйругъу къымылдагъанлай тура эди. Къууаннгандан ишми болур эди?

МУСУКААААНЬ,
САКЪИНАТ

БОЙНАКЪНЫ

ЖАНГЫ

ЖЫЛГЫ

КЕРТМЕ КЪУУУТ

Бөрюле таладан бөрюле эртте
къачхандыла, алай анда залим агъач
кертмеле ёседиле. Кюз артында мен
тенглерим бла бирге кертмеле жы-
яргъа барыучума. Кертмелени кёп
келтирсем, анам аланы, ариу жуууп,
кюннге жайып къурутур. Артда тенгим
Абукай да мен да, кертмелени къап-
чыкъгъа къуюп, тирменнге барыучу-
буз.

Бизни къоншубуз Мазан тирмен-
чиди. Ол, бизни кёргенлей, кюн тий-
генча болур, бетине нюр жайылыр.

– Келдигизми, кертмечиле! – деген-
ни айтып, аллыбызгъа чыгъар. Сора
бир кесекден а тирменни ичи кертме
ийисден толур.

Арымаучу-талмаучу канкурак тир-

мен ташны къагъады. Мен а кертме
унну, суу ырхычыкъча, тирмен ташдан
гюрбеге акъгъанына къарап туругъа
бек сюеме. Сора, ол ырхычыкъны
тюбюне къолуму тутуп, жылы кертме
ундан ууучуму толтуруп, ашап кёрюу-
чюме. Андан татлы уа не болур!

Биз тирменден юйге къайтыргъа,
бизни битеу тийрени сабийи сакълап
туруучуду.

Сора анам кертме къууутну бирде
къаймакъ, бирде уа бап бла басып,
тугулчукъла этип, сабийлени сыйлау-
чуду.

Жашасынла кертме терекле! Жа-
шасын бармагъындан бап тамгъан
анам!

Биттирланы Тамара

БАРДЫ ЖАШНЫ МУ- РАТЫ

Бу эришиу фин шахарда баргъан эди. Жаш тёлкюню Европада биринчилик ючюн эришиую. Ахырында уа юч да гёжеф сыйлы атлаучлагъа миннген эдиле.

Биринчи жерни – Гюржюден Погосян, экинчи жерни Штофф деген германлы спортсмен алгъан эдиле. Ючюнчюге уа хасаниячы жаш тийишли болгъан эди. Къараланы Расул. Саугъалары уа – Уллу доммакъ майдал, Эркин тутушууну халкъларалы Федерациясыны Сыйлы грамотасы, багъалы сувенир...

Алай таулу жаш бу жетишимине бек къууаннганча да кёрюнмей эди. Россей Федерацияны сыйлы тренери Чапайланы Алик да артыкъ ыразы туююл эди...

Иш а он жыл мындан алгъа, Нальчикни "Спартак" стадионунда башланган эди. Кюнлени биринде Къараланы Аслан биргесине къарындашчыгъын – Расулну келтирди. "Жыгъышханлагъа къара да, ким биледи, бу спортну жаратсанг, кесинги бир сынарса", – дегенни айтды Аслан.

Жигер жашчыкъ кесин жыгъышыуда терк таныта башлады. Бир кесекден а игилени санында тюрлю-тюрлю шахарлагъа эришиулеге бара тебиреди. Дондагъы Ростов, Ленинград, Боровичи, Чебоксары... башха шахарла да жаш гёжефни сынам жолунда кёп затха юйретдиле. Уллу, гитче да эришиуледе таулу жашчыкъ, спортсмен усталыгъын ёсдюргени бла къалмай, кесинден бёкемиреклени, андан алгъаракъ тутушуп башлагъанланы да жыгъа тебиреди.

Алай эсли жаш спорт жолунда кесича, кесинден да кючлюлеге тубей баргъаны къадар, хар тубешиуге къаты хазырланыргъа, арымай-талмай жарау этерге керек болгъанын алгъа-

дан ангылады. Бек башы уа ол эди.

Ызы бла уа хорлаула да келе башладыла. Орджоникдзе /шёндогю Владикавказ/ шахарда, Тбилисте, Черкесскеде хасаниячы жаш кёп сынамлы гёжефни сыртындан сала тебиреди.

Алай спорт дегенинг хар заманда кьуандыргъанлай да турмайды. Колумбияда битеудуния чемпионат бара эди. Расул Азим деген тюрклю чемпион бла тьобешди. Ариу жыгъыша эдиле экиси да, бири бирине оздурмай. Алай, ахырында сынамлы тюрклю хорлагъан эди...

Ызы бла – Воронежде Россей Федерацияны биринчилиги ючюн тутушуула. Анда таулу жаш толу хорламы болады.

Грецияны ара сахары Афины кесини уллу тарыхында гёжефлени кёрмеген сахар тьуюлдо. Дунияны эм кючлю гёжефлери да ары битеудуния чемпионатха бошдан жьйылгъан болмаз эдиле. Ала Америкадан, Болгариядан, Тюркден, Юг Кореядан, башха кьыралладан да келген сынамлы гёжефле эдиле. Хасаниячы жаш, албанлыны, французлуну да жыгъыш,

Фикилиди деген грекли гёжеф бла тьобешген эди. Ол а европалы, битеудуния эришиуледе да тутуша келген, Олимпия оюнлагъа да кьатышхан сынамлы спортсмен эди.

Бирси тьобешуле да алай тынчла болмаз эдиле, бу жол а Расулгъа битеу кючюн, сынамын бир ууучха жьйыш, алай кюреширге тьощдо. Ахырында, эки спортсменни да очколары тенг болгъанда, сюзе-тергей кетип, хорлагъаннга грекли жашны санагъан эдиле.

Бу уллу эришиуледе Расул, ючюнчю жерни алып, доммакъ майдалгъа тийишли болгъан эди...

”Къараланы Расулда, – дейди Россей Федерацияны жьйымдыкъ командасыны тамата тренери Хасан Хутбеев, – хорлаугъа, муратына талпыныу, ишин тынгылы этерге итинмеклик шартла бардыла. Спортда ол бютюн да уллу жетишимле болдурлугъуна мен бек ийнанышма”.

Жашны мураты чемпион ат, алтын майдал да болгъанларын биле, ”Расул, муратынг толсун!” – дейбиз.

Валерий Дзидзоев.

КУРЧА, ЧИПИЙ, ТЁРТ ЭМЕГЕН, АРИУ КЪЫЗ, СЫЛЫКЪ ОБУР, СОРА БИЧАКЪ КЁКЮ- РЕКЛИ АГЪАЧ КИШИ

ЁЛМЕЗЛАНЫ МУРАДИН

Биринчи кесеги

Курча элбрусчу жашчыкды. Кеси да ол ючюнчю классха жюрюйдю. Атасы – кьяачы, анасы – тюкенчи. Устазы уа Мариямды.

Курча бла Чипий ал партада олтурадыла. Экисини туююшлери бир да тохтамаз. Курча Чипийни эшменден тартады, Чипий аны башына-башына китап бла урады. Бир партагъа угъай, бир школгъа, бир орамгъа да сыйынмайдыла экиси.

– Ёрге тур, – деучюдю Мариям алай заманда. – Тюнене мен берген дерсни бир айтчы.

Бир игилиги – бюгюн Курча назмуну кёлден билип келгенди. Ол, Мариямгъа жууугъуракъ туруп, назмуну айтады. Не кьадар кьычырып айтса, ол кьадар иги сунады Курча.

Жети болады
Сагъат,
Жатып турады
Самат.

Саматдан тилейди ол:
– Уй, хомух а, – дейди ол, –
Портфелинги ал кьолгъа,
Теркирек жет школгъа.

Алай а бюгюн Самат,
Не зат айтса да сагъат,
Сюймейди эс бурургъа,
Заманында турургъа.

Билмегенди да
Дерсин,
"Саусуз" этгенди
Кесин.

– Ай, иги жаш, иги жаш, – деди

Мариям, Курчаны башын сылай. –
Бар, олтур.

Бияггы Курча олтурур-олтурмаз,
Чипий секирип ёрге турду.

– Мариям, къарачыгъыз мынга!

Бу жол Чипий жияп окъуна къал-
ды.

Ёзге амалы къалмай, Мариям Кур-
чаны дерсен къыстады. Курча, школ-
ну арбазында айлана, Мариям бла Чи-
пийге ачыланады. "Хан болсам эди, –
дейди ол, – жангыз бир сагъатчыкъ-
гъа. Кёрюр эдиле кюнлерин!..."

Курча, тахха олтуруп,
Мыйыкъларын да буруп,
Буйрукъ этеди былай,
Ёзюрле, кьоркъуп, жияй:

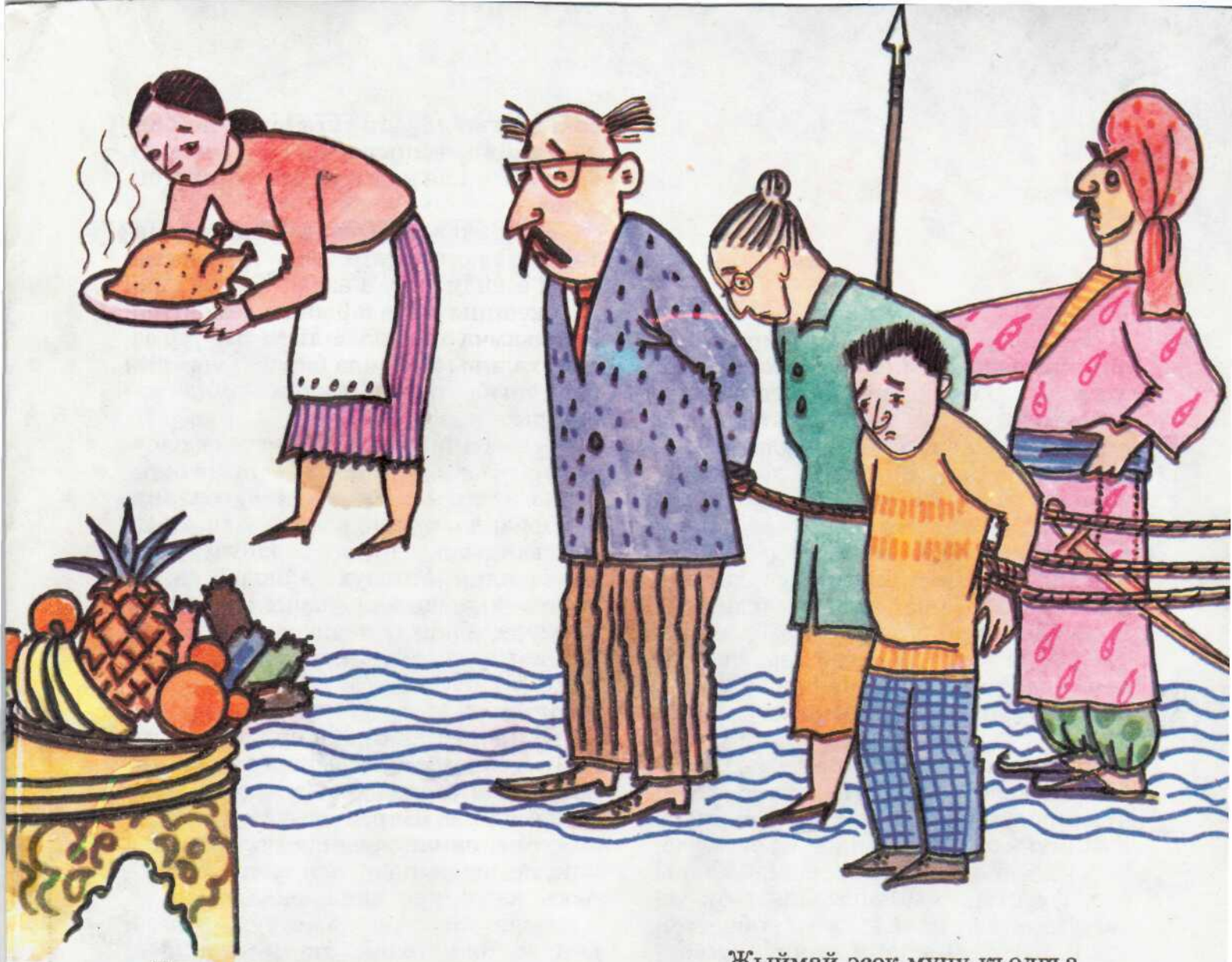
– Ол тамата Шапаны –
Ол мухар аштапарны
Аш юйден къыстайма мен,
Къуруп кетсин элимден!

Бюгюнден башлап, манга –
Къая тепдирген ханнга, –
Мариям аш этерикди,
Анга ма алай керекди.

Чипийчик да аш къанга
Жарашдырлыкъды ханнга.
Не айтсам да – этерикди,
Татлы суу да келтирликди...

Хан хууан да ашарыкъды,
Чипийчиг а къарарыкъды,
Сукъланып, бал хууаннга, –
Алай керекди анга!

Биринчи Ёзюрю, Мариям, Чипий
да къарап тургъанлай, школну дирек-
торун – Зулкъарнейни алып келип,
Курчаны аллына сюейди.

– Бу кючюкге таш атханды,
Терезени ууатханды.
Лейлячыкыны жиятханды –
Эшмечигинден тартханды.
Чыпчык уяны чачханды,
Тюнене дерсен кьачханды.

Терек бахчагъа тюшгенди...
Шамчык бла тюйюшгенди,
Биягы топну тешгенди,
Мынга не этейик энди?

Курча, туруп, былай буюрады:

– Тёрт кере сол кьулагъындан,
Жети да – онг кьулагъындан,
Чачы кьатыш иги буруп,
Юйге ийигиз, кьутуруп.

Чакъырып келсин атасын! –
Кёрсюн жашыны хатасын!

Жыймай эсек муну кьолгъа,
От салып кьояды школгъа...

Экинчи Ёзюрю – школну завучун
Зайнафны, ючюнчю Ёзюрю уа – тёр-
тюнчю классда окьугъан Зейтунну –
Зулкьарнейни кьатына сюейдиле.
Курча хан, аланы абызырагъан бетле-
рине кьарай, былай айтады:

– Игимиди мюйюшде сюелген? –
дейди завучха.

– Мангылайынга чертген зауукъ
эсе – бир кёрчю, – дейди Зейтуннга, –
кесингден гитчени тюйген иги эсе! –
Хар сёз айтханы сайын балан барма-
гъы бла бир черте. – Бар юйюнге!

Курча жиямсырай тургъан Зей-
тунну тышына кьыстайды.

*/Баргъаны журнални келир номе-
ринде боллукъду/.*

ЭЛБЕР ХАПАР

Бу элбер хапарыбыз а бир сейирлик кыралгъа, аны жигер халкъына аталады. Географиядан; тарыхдан, башха илмуладан да иги окъугъанла аны бек терк билирге керекдиде.

Алайды да, "сейирлик" деп биз бу кыралгъа бошдан айтмагъанбыз. Да кесигиз оюм этигиз. Бизде кыш болгъанда, алада жаз болады. Бизде ёмюрде да болмагъан жаныуарла анда минг жылла бла жашап келедиле. Бизде артал да битмеген кёгетле аны орамлары узуну сюелген тереклеринде битедиле... Бу кыралны юсюнден быллай кёп юлгю айтыргъа боллукъ эди.

Бир жол бизни кыралгъа ол кыралдан келечиле келген эдиле. Къой кырккъыучула. Ол затдан эришиуле Къалмукъда бара эдиле. Къонакъла, битеу да эришгенлени хорлагъанлары бла къалмай, мындагъыланы бу усталыкъда кёп жангы затха юйретген эдиле. Нек дегенде, къонакъла къойчулукъ жаны бла дунияда бир кыралгъа да оздурмагъан, аллай кыралдан келген эдиле.

Андагъы къойну тюгюню узунлугъу жыйырма беш сантиметрден озады дейдиле. Къой сюрюулени уа бир бир жерледе юйретилген итчикле кютедиле. Европалыла бери келгинчи уа, дейдиле, мында къой тутхан адет артал да болмагъанды.

Эки-юч жюз жыл мындан алгъа бу жерде къоянла да болмагъандыла. Алай бюгюнлюкде уа бир бирле ала болмай турсала да жарсымаз эдиле. Нек дегенде, Европадан келтирилген къоянла мында, туугъан журтларындан эсе иги да терк жайылып, сабанланы, жайлыкъланы да къурутуп бошагъаннга жетдиргендиде. Адамла Сабанланы темир чалдишле бла

сакъларгъа да кюрешгендиде. Къоянла, кийик жаныуарлагъа айланып, агъачлагъа да чабыуул эте тебирегендиде.

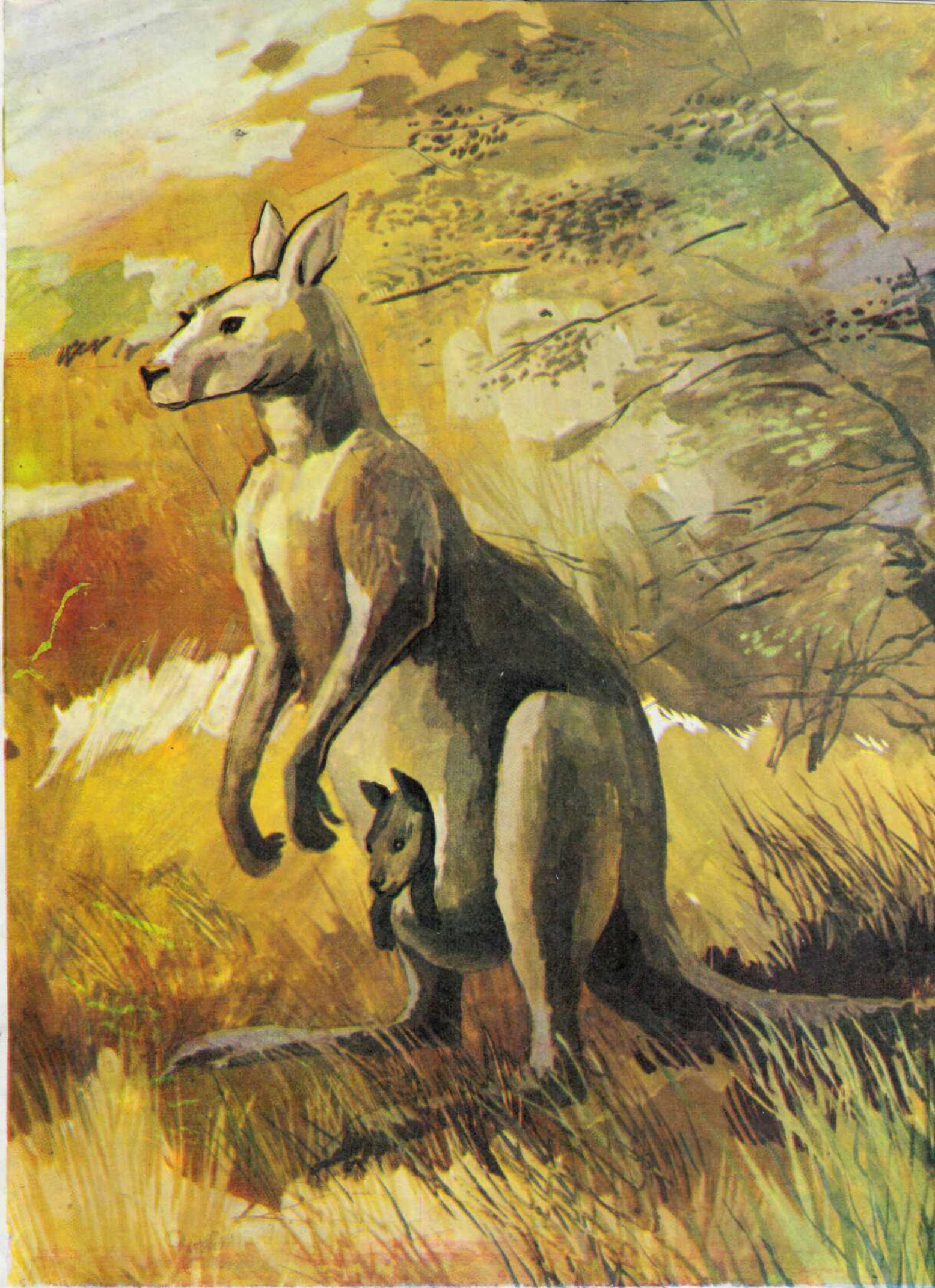
Къыралгъа бир бирле "Жашил континент" дегенликге, аны иги кесеги къум ёзенди. Суу а азды. Къырал эки да океанны орталарында деменгили айрыкамча орналгъанлыкыгъа, суу аздан, халкъы жаланда бир эки черёкни бла тенгиз жагъаны тийрелеринде жашайды.

Бери биринчи болуп келген жолоучулагъа адам улу уллу махтау айтады, ыспас этеди. Ала ингилизли, голландлы, французлу тенгизчиле, алимле да болгъандыла. Оруслу жолоучу, айтхылы алим Миклуха-Маклай да, бу кыралны шымал жанында айрыкамлада, башха жерлеринде да иги кесек туруп, айтып-айтмазча, аллай уллу магъаналы тинтиуле бардыргъанды.

Дунияны алимлерине, аланы излем ишлерине бу кыралны халкъы, кесини алимлери да аз къошумлукъ этмегендиде. Бирси сууукъ полюсну тинтген заманларында тенгизчиле, алимле да мындан иги кесек болушлукъ алып тургъандыла, бюгюн да аладыла. Кеслери да, сууукъ континентде бир талай станция ишлеп, тинтиу хунерлерин битеу да дуниягъа кёргюзтгендиде.

Бу кырал узакъда, бек узакъда болса да, кемеле бла, самолётла бла да андан бизге, башха кыраллагъа да тууар эт, къой эт, жау, сора тюрлю-тюрлю къумачла, тенгиз жаныуарладан, чабакъладан этилген консервала, кёп башха затла келедиле. Ол кемеле бла самолётла да артха къурлай къайтмайдыла. Узакъ континентге керекли затла элтедиле. Европадан кёп жылланы мындан алгъа кетген адамланы туудукълары, ата-бабалары жашагъан сыйлы жерге, ол санда Россейге да келип къайтадыла.

Алай бла, бу кырал не узакъ болса да, адам улуну байламлыкълары аны иги да жууукъ этгендиде. Биз а "жашил" угъай, кёп тюрсюню конти-

нентни жашауундан хапарланы аны кесини жолоучуларындан, журналистлеринден, жазычуларындан билебиз. Анда жашагъан кужур жаныуарланы кинолада керебиз. Къанатлы итлерине тамаша болабыз, башхалагъа ушамагъан сарыуеклерин, попугайларын, тюрлю-тюрлю ууакъ айыуларын, уллу гургунларын кере, сейирге къалабыз.

Энди хапарыбыздан быллай соруула чыгъадыла: биринчиден – не къыралды бу? Аны жеринде биринчи болуп орналгъан айтхылы жолоучуланы, тенгизчилени атларын а билемисиз? Аны уллу къум ёзенини аты уа неди? Уллу сууларыны атларын а эсигизге тюшюралдыгъызмы? Бу къыралны алимлери къайсы континентде бардырадыла илму ишлерин? Муну юсюнден хапарлагъан, бу къыралны жазычуларындан къайсыларын айталлыкъсыз? Ала не чыгъармала жазгъандыла? Бизде жаз болгъанда, мында къыш нек болады? Ол эки да океан деген а къайсыларыдыла?

Бу соруулагъа жууап бералма-

гъанлагъа болушур мурат бла къысха хапарчыкъ айтайыкъ да, хар не да ол заманда ангылашынып къалыргъа болур.

...Кёп жыл мындан алгъа, тюзюн айтханда уа – талай ёмюр мындан алгъа, бу кужур жерге бир кужур адамла келгендиле. Мында жашагъанла аланы тиллерин артал да ангылаялмагъандыла. Келгенле да – алай. Сора бир жол къонакъла ариу айрыкамда ийнеклеге ушагъан, кеслери да секирип-секирип атлагъан жаныуарланы кёргендиле. Бек сейири уа – бузоуларын беллеринде машок маталлы хуржунлада жюрютгендиле.

Сейир-тамаша жаныуарны кёрген къонакъладан бири мындагъылагъа "Бу неди?" – деп соргъанды. Ала уа, жаныуарны тюз аты алай сунуп, анга "бунеди" деп атап къойгъандыла. Аланы тиллерине кечюргенде уа – "кен-гу-ру". Ол а жалан да бу къыралда жашагъан жаныуарды.

Гуртуланы Элдар.

КЪОЛГЪА КЪОЛУМ

(Халкъдан)

- Къолгъа бардым – къолум сынды,
Бузгъа бардым – бутум сынды.
- А буз, а буз, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, мени кюн да эритмез эди.
 - А кюн, а кюн, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, мени булут да жапмаз эди.
 - А булут, а булут, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, жауунуму жер да жутмаз эди.
 - А жер, а жер, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, кырдыгымы къозулу къой да ашамаз эди.
 - А къой, а къой, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, къозуму къонакъгъа да соймаз эдиле.
 - А къонакъ, а къонакъ, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, къанжыгъа баууму чичхан да ашамаз эди.
 - А чичхан, а чичхан, сен неден кючлю?
 - Мен кючлю болсам, мени киштик да сытмаз эди.
 - А киштик, а киштик, сен неден кючлю?
 - Мен, айхай да, кючлюме,
Темир тарак тишлиме!
Къангалы юйню чачханма,
Къаймакъ алып къачханма!

МУСУКАААНЪ, САКШНАТ

КЕР КЪЗ

Бёрюле таладан бёрюле эртте
къачхандыла, алай анда залим агъа

ОСМАНЛАНЫ ГЮЛНАРА

Мени барды бир гинжим,
Сарычашчыкъ кеси да,
Къызыл эрин, къаракёз
Ариу жыйрыкъчыгъы да.

Хар кюнден, бош заманда
Аны бла ойнайма,
Хар ингир сайын анга
Бешик жырчыкъ жырлайма.

ЖАШ НАЗМУЧУЛА

Османланы Гюлнара бла
Жылкъыбайланы Альберт Огъары
Малкъарны орта школунда – 7-чи
классда окъуйдула. Экиси да адепли
сабийледиле, дерслеге иги хазырла-
надыла. Аны бла бирге, назмула да
жазадыла. Ала "НЮР" журналгъа бир
талай назмуларын ийгендиле. Биз а
аланы бирер назмуларын сайлагъан-
быз.

АТАНЫ БАТМАНЛАРЫ

ЖЫЛКЪЫБАЙЛАНЫ АЛЪБЕРТ

Атаны батманлары
Бири кёк, бири сары.
Тюбю, башы сыйпалып,
Белгилери салынып.

Чибинчикле учалла,
Жырчыкъларын айталла.
Бир бирине эришип,
Балчыкъларын жыялла.

Тяри

кѳой

Сюрюуде бир талай бар эди.
Аладан тогъузун кетергендиле да,
сюрюуде бир кѳой да къалмагъанды.
Ол сюрюуде ненча кѳой бар эди?

"НЮР" / "Свет" / № 1

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ
ЖУРНАЛ
МИНИСТЕРСТВА
ПЕЧАТИ КБР И
БАЛКАРСКОЙ
ПИСАТЕЛЬСКОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ

Выходит
с января 1982 года

На балкарском языке

Главный редактор
О. Гуртуев

Редакция:
И. Маммеев
С. Мусукаева
М. Ольмезов
А. Созаев
Б. Тлянчев
Ж. Токумаев
Х. Шаваев

Худож. редактор
Ю. Алиев

Рисунок на обложке
Е. Дроздовой

Состав в набор
31.11.94
Подписано к печати
30.11.94
Формат 60 x 90 1/8
Бумага офсетная № 1
Гарнитура литературная
журнальная рубленая
Печать офсетная
Усл. кр. - отт. 8
Усл. печ. л. 2
Уч. изд. 2,7
Тираж 2000 экз.
Заказ № 3458
Индекс 73908
Reg. № Н 0064
В розницу - цена свободная

Адрес редакции:
360000, Нальчик,
ул. Головки, 6

Газетно-журнальное
издательство
Министерства печати КБР
пр. Ленина, 5, Дом печати

Полиграфкомбинат
им. Революции 1905 года
Мининформпечати КБР
Нальчик, пр. Ленина, 33

